

su bili izloženi. Uz legendu pojedinog predmeta nalazi se — sitno tiskan — prikaz pojedinog događaja na koji se predmet odnosi. Tako se dobiva jasna slika o vremenu u kojem je živio i vladao Luj IX. Na kraju kataloga, na posebnom umjetničkom papiru reproducirana su 33 umjetnička predmeta i dokumenta koji su bili izloženi.

Izložba svakako zadivljuje zbog mnoštva i raznolikosti dragocjenih umjetničkih predmeta i dokumenata koji su nastali na tlu Francuske tokom XIII i XIV st. Katalog je dobro sastavljen i opremljen.

Dr J. Buturac

POVIJEST TALIJANSKE ARHIVISTIKE

U ČASOPISU »RASSEGNA DEGLI ARCHIVI DI STATO«

U arhivskom vjesniku (1) dao sam prikaz središnjeg talijanskog arhivističkog časopisa Rassegna degli Archivi di Stato za god 1955-1957.

Obilna je tematika koju obrađuju godišta 1957. (2. i 3. broj), 1958. i 1959. Rassegne. Tu prije svega dolaze prikazi pojedinih arhiva u Italiji (2), razni tehnički problemi (3), razni problemi iz arhivistike (4) i historije (5), problem tehnički problemi (3), i njihova kritika (7), prikazi pojedinih fondova (8) i na koncu prikazi arhivističkih kongresa i sastanaka (9). Ja ću se ovdje, međutim, osvrnuti na prikaze života pojedinih arhivista i arhivskih škola, koji nam omogućuju da donekle rekonstruiramo historiju talijanske arhivistike (9a).

Srednja Italija s centrom u Toskani vodi sa svojim radnicima na polju arhivistike. Ona vodi i u proučavanju tih radnika u časopisu Rassegne.

Među arhivistima srednje Italije u 19. st. najuglednije mjesto zauzima bez sumnje **Francesco Bonaini** (1806-1874), rođen u Pisi (10). Odmah nakon diplome dobio je Bonaini drugu katedru kanonskog prava na Sveučilištu u Pisi. Desetak godina iza toga bila mu je dana katedra historije prava, koja je dobila istaknuto mjesto na stranicama novo osnovanog »**Archivio storico italiano**«.

40-ih godina oboljevši na živcima, proveo je nekoliko mjeseci na liječenju u Perugi, gdje je i dobio groznicu za radom na historijskim vrelima. Tu se je dao na skupljanje kronika i neizdane povijesti Perugie. Plod tog njegova rada bila su dva posljednja sveska prve serije časopisa **Archivio storico italiano** (1850-1851). To je prva faza u Bonainijevu radu.

Druga faza njegova rada počinje prijelazom sa sveučilišta u arhiv nakon 26 godina predavanja na katedri — zaista neuobičajeni put jedne velike karijere. Uočivši vrijednosti arhivskih dokumenata za historiju, Bonaini se zaustavio na objektivnoj vrijednosti samih dokumenata bez obzira na njihove različite odnose.

Pošto se Bonaini istakao na tom polju, toskanski mu vojvoda povjerava god. 1852. dužnost da na čelu posebne komisije ispita i izvijesti kako bi se najbolje ujedini i materijalno na više strana raspršeni i slabo čuvani državni arhivi. Svrha je toj akciji bila njegovo efikasnije i ekonomičnije čuvanje kao i lakše iskorištavanje znanstvenih radnika. Komisija je ljeti iste godine izvijestila vladu o stanju arhiva, o programu za njihovo ujedinjavanje i o uredbi nove arhivske ustanove, kao i o sastavu personala, na čija će leđa pasti taj

zadatak. Plan je vlada u potpunosti odobrila i povjerila Bonainiju mjesto soprintendenta.

God. 1853. novi je Arhiv počeo funkcionirati, a 1855. god. bio je inauguriran stekavši ubrzo svjetski glas — rad obavljen u tako kratko vrijeme, za koji bi i u povoljnijim prilikama trebalo utrošiti čitave lustre. Pampaloni niječe, na osnovu samih Bonainijevih očitovanja, da je G. F. Böhmer bio inspirator Bonainiju u tom djelu. Prema njemu Bonaini je bio prvi i apsolutni majstor tog pothvata. On je postavio temelj novoj ustanovi i vodio ju je dalje kroz njezin razvoj učinivši od nje program vlastitog života.

Bonaini je dao sakupiti dokumente raznih magistratura u Firenzi prema njihovoj provenijenciji, rekonstruiravši svaku magistraturu napose prema njezinom prvobitnog stanju. Ovakav način sređivanja arhiva Bonaini je nazvao historijskim. On je zanijkao samovoljnu podjelu arhiva na historijske i administrativne, jer se drugi u toku vremena svode na prve. Princip provenijencije i nedjeljivost fondova bili su jedina orijentacija ustanove kojoj je na čelu bio Bonaini. Pri tom se nije nikako pretendiralo diktirati nikakve specifične norme, jer ne postoji neko općenito sređivanje, odnosno jednaki način sređivanja svih vrsta arhiva.

U drugom pitanju izrade sredstava za orijentaciju u arhivskoj građi Bonaini se je u prvi mah poveo za Böhmerom i taj problem jednostrano uzeo isključivo kao sredstvo za obavještavanje javnosti o sadržaju arhivskih fondova, prešavši preko osnovne arhivističke koncepcije o konstatiranju cjelokupnog arhivskog blaga kao takvog preko inventara pojedinih fondova i svih fondova ukupno. Bonaini je međutim ubrzo uočio svoju devijaciju i postavio jasnu distinkciju između arhivistike i historičara u njihovim pogledima na jednu te istu arhivsku građu. Prvi je pogled egzaktn i nepromjenljiv, kao i sama građa, a drugi je viši ili manje subjektivan i kao takav podložan promjenama već prema potrebama vremena. Interesi arhivske ustanove zahtijevaju neposredno sastavljanje općeg inventara arhiva i inventara pojedinih fondova sumarne naravi za evidenciju o blagu koje se u ustanovi čuva. Interesi nauke s druge strane zahtijevaju analitičku obradu dokumenata, odnosno sastavljanje njihovih regista i uvrštavanje pojedinih natuknica u indeks sređen po abecedi. Prema Bonainiju sastavljanje indeksa i regista na osnovu analize dokumenata daje tek djelomičan uvid u arhivske fondove i pogoduje inerciji arhiviste, dok naprotiv ovaj mora imati uvida u cijelu sadržinu svoje ustanove i imati interesa za cjelokupnu arhivsku građu, koja mu svaki čas može zatrebati i neprestano mu prolazi kroz ruke.

Da bi osigurao budućnost centralnoj arhivskoj ustanovi kojoj je bio na čelu, Bonaini je pokrenuo već god. 1856. Školu za paleografiju i diplomatiku, koja doduše nije uzela sebi za uzor parišku Ecole des Chartes sa strogo naučnim pretenzijama i akademskim karakterom, ali je zato s druge strane postala radionica budućih arhivista, polažući više pažnje praktičnoj strani navedenih disciplina. Taj njegov rad pratio je uporedo **Giornale storico degli Archivi Toscani** između 1857. i 1863. god.

Ujedinjenjem Italije pred talijansku su se arhivistiku postavili novi zadaci o evidenciji i uređenju svih talijanskih arhiva. Bonaini se je založio za to da uprava arhiva ne bude ovisna od političkog ministarstva, ali u tome nije uspio. Zbog mutnih tadašnjih vremena Bonaini nije uspio ni u nastojanju da se više pažnje posveti regionalnim arhivima.

Konačno u ovom prikazu Bonainijeva rada kao arhiviste i njegovih koncepcija ne smijemo preći preko njegovih osnovni maksima o uređenju arhiva:

a) U poznavanju kako su se pojedini arhivi formirali i kako su rasli u toku prošlih stoljeća, nalazi se siguran kriterij za njihovo uređenje.

b) Arhivi kao slika događaja, promjena i pojava nose na sebi žig njihov. Stoga pri uređivanju arhiva prije svega treba poštivati fakte koji su djelovali na red i nazive pojedinih serija spisa u arhivu, i restabilirati prijašnje stanje u arhivu, ukoliko je ono poremećeno. Zato poznavati povijest ustanova kojima arhivi pripadaju vrijedi više od kakvih posebnih teorija o uređenju arhiva.

c) Arhivista ne zna šta sve u arhivu ima, ali znade što može u njemu biti. On u arhivu ne istražuje građu, nego institucije. Odredivši ove, postavio je sebi bazu za uređenje fonda.

d) Postavljeni principi oduzimaju *raison d'être* stvaranju specijalnih kolekcija i *miscellanea* u arhivima. *Miscellanea* nastaju nemarom i toleriranjem nereda. Dosljednom rekonstrukcijom fondova i serija *miscellanea* iščezavaju sama po sebi. Specijalne kolekcije formirane su vještački na osnovu sortiranja važnijih i manje važnih isprava. Arhivistika sa svog stajališta gledajući problem, nijeće ovu razliku između dokumenata koji su jednom određeni za čuvanje. Nijećući tu razliku, ona uklanja i samu osnovu za stvaranje specijalnih kolekcija. Stvar je historičara da pri obradi dokumenata jednima daje veću a drugima manju vrijednost i značenje, a ne arhiviste da prema toj diobi mijenja mjesto dokumentima i tako stvara nered u fondovima.

Ovi principi, koji sačinjavaju osnovu moderne arhivistike kao struke te se nama čine očevidnima, čine čast Bonainiju, koji ih je tako jasno formulisao tačno prije sto godina.

(11) Istom krugu talijanskih arhivista pripada i **Amadio Ronchini**. Rođen u Parmi 1812. god. iz činovničke obitelji, neko je vrijeme bio arhivista u Općini u Parmi, baveći se istovremeno književnošću više kao diletant nego kao pravi literata. Pod utjecajem Pezzane, pošto je stekao solidnu klasičnu i modernu literarnu naobrazbu, dao se na povijesna istraživanja. Pezzana ga je i uveo u Vladin arhiv u Parmi, u kome je dobio položaj direktora go. 1847. Od 1840. već je bio predavao honorarno u Ateneumu u Parmi epigrafiju. U vrijeme ujedinjenja Italije dobio je položaj soprintendenta za Emiliju i Romagnu. Bio je aktivan član »**Società storica**« i jedan od promotora za osnivanje Škole za paleografiju i diplomatiku pri Državnom arhivu u Parmi.

Kao arhivista Ronchini se posvetio samoj arhivistici kao struci obrađujući njezinu teoriju. U tome je imao jakog prethodnika u osobi čuvenog Bopolitičkim vlastima, da se miješaju u stručne poslove arhiva, koji na njih ne spadaju, on se osobito odlikovao u rekonstrukciji prvobitnih fondova koje je sređivao. Još je jači otpor dao Ronchini tome da se pergamene izdvajaju iz njihovih izvornih fondova i da se stvaraju nove zbirke obično zvane »il diplomatico«, koje u ono vrijeme malo koja arhivska ustanova nije imala. Njegova metoda uspostavljanja provenijencije pojedinih dokumenata i njihova vraćanja na njihovo staro mjesto izazvala je brojne polemike. Ali je Ronchini dao toliki otpor svojim protivnicima da je zašao u ekstrem i postavio jednostavno apsurd u obranu svoje teze: da je našao dokument od kamena do dokumenta od papira, on bi ih bio ostavio zajedno, kako bi mogao očuvati integritet serije.

Ronchini međutim nije bio puki empirista u arhivistici, nego i teoretičar koji se neprestano usavršavao u teoriji svoje struke. Istakao se u ilustriranju arhiva na području Modenske i Parmске provincije. On je sastavio Vodič u Državni arhiv u Parmi, jedan od prvih vodiča ove vrste u Evropi. Tu se i pokazuje vrijednost Ronchinija uza sve skromne proporcije djela i pretenzije njegova kompilatora.

Giampiero Carocci prikazuje nam razvoj **Salvatora Bongija** (1825-1901) kao arhiviste 12). Središte njegova djelovanja bila je Lucca, njegovo rodno mjesto. Uski horizont tog malog grada objašnjava nam neka pomanjkanja u koncepcijama Bongija kako političkim, tako i znanstvenim.

Archivio storico italiano, koji je počeo izlaziti u Firenzi god. 1842. kao propagator Risorgimenta širio je preko svojih suradnika utjecaj u prilog pokreta po svim krajevima Italije. Bongij je bio na strani ujedinitelja Italije pozdravivši s oduševljenjem pripojenje Luce Toskani. On je osnivač dnevnika **La Riforma** uoči 48. Politički progon tog dnevnika međutim od strane austro-filske vlade Guerrazzija izbacio je Bongija iz politike i žurnalistike.

On se sada sav posvećuje studiju s izrazito političko-literarnom prošalošću. S literarne kritike prešao je na publikaciju vrela koja sačinjavaju osnov svake objektivne kritike. Ta ga je djelatnost pripremila za znanstveni rad na polju historije i arhivistike. Bongij se počeo diviti Italiji kroz nezrinu historiju. Kad je Bonaini god. 1859. pozvao Bongija u Arhiv u Lucci, ocijenivši prethodno pozitivno njegov historijski rad o trgovcima Luce u Veneciji u 13. i 14. st. bio je ovaj sazio dati se potpuno na znanstveni rad.

Ovdje je važno da istaknemo njegov rad na polju arhivistike. Glavno njegovo djelo kao arhiviste bez sumnje predstavlja **Inventar Arhiva u Luce**, koji i danas predstavlja model svoje vrste. Opisi magistratura, koji prethode pojedinih serijama spisa i povezuje ove u jednu historijsku cjelinu umjesto obične jukstapozicije — kako je slučaj u većini talijanskih inventara, — daju Bongiju ugledno mjesto u povijesti talijanske arhivistike. Historijski prikazi fondova baziraju se na naistrožoj povijesnoj kritici, koja je uhvatila koriena u Italiji tamo od Fiorentinija iz 17. st. U arhivistici slijedio je svog učitelja Bonainija i na tom polju nije dao ništa novo. Odstupa od Bonainija utoliko što je pod utjecajem onog vremena historiografiju reducirao na historijsku kritiku, a ovu na filološku, postavivši na nijedest al historijskog interesa dokument. Tako je Bongij od historičara učinio eruditu — reakcija na prethodnu romantičku historiografiju. U svakom slučaju Carocci u svom prikazu daje previše važnosti provincijskom mentalitetu i u dobronaj dozi uskim pogledima Salvatora Bongija.

Suvremenik je Bongija i pripada istom krugu arhivista iz centra Italije **Luciano Banchi** (1837-1888), stvarni osnivač Državnog arhiva u Sieni (13). Po struci pravnik, prešao je u financijsku administraciju, koju brzo napušta i prelazi u arhivističku struku na poziv prvog direktora novoosnovanog Državnog arhiva u Sieni Filippa Luigija Polidorija god. 1858. God. 1862. Banchi objavljuje **Inventar Arhiva** pod naslovom **II R. Archivio di Stato di Siena nel 1862**. Taj inventar pokazuje jasnoću autorovih pogleda na arhivističku materiju kao i njegovu juridičku i historijsku kompetenciju te duboko poznavanje samih fondova u Arhivu.

Bonaini kao soprintendente toskanskih arhiva ubrzo je upoznao te Banchijeve kvalitete i često se savjetovao s njime. Banchi je tim svojim kvalite-

tama ubrzo formirao svoj krug prijatelja i stručnih suradnika (Guasti, Paoli, Milanesi, Lisini, Fumi).

U politici je liberal i kao takav postaje god. 1861. direktor dnevnika **La Venezia**, koji izdaju mletačke izbjeglice u Sieni. Kao politički radnik učestvuje u radu općinske skupštine, a god 1870. postaje gradonačelnik u Sieni. Kao pisac ističe se u političkim i administrativnim poslovima, ali posebno kao historičar i pravnik s brojnim studijama koje se temelje na arhivskoj građi. Na tom su polju osobito viđene njegove publikacije raznih statuta od 14. st. dalje. Suradivao je i u **Monumenta Germaniae**, u kojima ima toliko arhivske građe iz Državnog arhiva u Sieni.

Posljednji iz ovoga kruga srednje Italije koji je svoju djelatnost razvio također u Lucci bio je **Eugenio Lazzareschi** (1882-1949) (14). Arhivističku tradiciju Luce istakao je već veliki Muratori riječima »venerandae antiquitatis cui parem in Italia difficile invenias«. Ove se riječi doduše prije svega odnose na Nadbiskupski arhiv u Lucci, ali one ne manje vrijede i za njezin Državni arhiv.

Iz prvoga su crpli svoje povijesno znanje glasoviti Francesco Maria Fiorentini, Giovanni Domenico Mansi, Ughelli, Muratori, Lami i drugi — sve sami maestri settecenta. U drugi je naprotiv pristup bio onemogućen zbog otpora vladajućih krugova u Lucci iz bojazni da ne bi proučavanje historije bilo opasno za slobodu i dignitet Republike (15). Ali, kad se jednom osigurala sloboda Republike akumulacijom novca u bankama i razvojem predionice, Lucchesi su prešli u drugu skrajnost i posvetili sva pažnju historiji svoje Republike. Svjedok su tog nastojanja **Memorie e Documenti della storia di Lucca**, djelo uvaženih Bertinija, Barsocchinija, Cianellija i Tommasija, osnivača Državnog arhiva u Lucci. Ali stvarni osnivač ovog Arhiva bio je Salvatore Bonghi, autor četiriju svezaka inventara dosada nenadoknadivih sa stajališta arhivističkog iskustva i historijske znanosti. Uz njih se ističe Giovanni Sforza, jedan od stupova talijanske arhivističke znanosti, i Pietro Guidi, koji je svojim regestima svratio pozornost na arhivsko blago pohranjeno u Kaptolskom arhivu u tom gradu.

U takvoj sredini razvio je svoju znanstvenu djelatnost Eugenio Lazzareschi. On se u Firenzi zagrijao za proučavanje starih spisa pod vodstvom talijanskih historiografa Cesara Paolija i Luigija Schiaparellija, čuvenih paleografa i diplomatičara, te ušao kao učenik druge kategorije u Državni arhiv u Lucci posvetivši mu cijeli svoj život. Tu je naišao na Luigija Fumija, koji je kao nasljednik Salvatora Bongija već bio započeo s izdavanjem **Regesti Lucchesi** kao vrijedan nastavak već izdanog **Inventario dell'Archivio di Stato in Lucca** (1872-1888). Ubrzo su počeli izlaziti brojni radovi iz pera Lazzareschija, uvijek povezani s općim evropskim zbivanjima na naučnom polju i nikada omeđeni lokalnim pogledima. Glasoviti kardinal Pietro Maffi cijenio je stoga Lazzarescija kao pravog i oštroumnog učenjaka, osobito njegovu težnju zaći u što dublju prošlost svakog pitanja.

1931. god. Lazzareschi je postao direktor Državnog arhiva u Lucci i u vrijeme Drugog svjetskog rata očuvao budućim pokoljenjima ovu dragocjenu kulturnu baštinu netaknutom. Pred frontom, koja se bližila gradu, povukao se Lazzareschi s dragocjenim arhivskim blagom u Certo su di Farneta i u podrumima palače Guidiccioni sklonio gradu.

U vrijeme fašizma kao opozionalac povukao se iz javnog života i posvetio sve svoje sile isključivo znanstvenom i stručnom radu. U to je vrijeme i najviše dao na polju znanosti. U čast 25-godišnjice smrti i 100-godišnjice rođenja Salvatora Bongija Lazzareschi je organizirao izdanje **Miscellanea Lucchese** di studi storici e letterari, u kojima je okupio brojne suradnike na glasu. On je kasnije nastavio s izdavanjem **Regesti Lucchesi** i pod njegovim vodstvom su ugledali svijet drugi i treći svezak ove serije. Njegovo je djelo i peti svezak **Inventario dell'Archivio** izrađeno na liniji njegova prethodnika Bongija.

U drugoj polovici 19. st. dolazi do punog izražaja razvijanje teorije o historijskom uređivanju fondova kao najprikladnijem uporedo s intenzivnim radom na uređivanju samih fondova u talijanskim arhivima. Ta teorija imala je u svoje vrijeme i svoje protivnike. Međutim tada još nisu bili pročišćeni ni pojmovi o potrebi diobe biblioteka od arhiva i arhiva od muzeja. Od tih tamnih pogleda patio je i **Bartolomeo Cecchetti** (1838-1889) rodom Venecijanac (16).

Kao 17-godišnji mladić ušao je u Archivio Generale dei Frari i tu pohađao Školu za paleografiju, koja je bila osnovana godinu prije toga po uzoru na onu u Milanu. U proučavanju arhivskih dokumenata vodio ga je čuveni arhivista i profesor Cesare Foucard. Njegova plodna radinost ubrzo počinje davati obilne rezultate — brojne radove iz historije i arhivistike. U 22. godini nasljeđuje svog učitelja Foucarda i izdaje interesantne paleografsko-historijske monografije s faksimilima i ilustracijama pod naslovom **Programma della Scuola**. Do tog vremena Cecchetti je radio u carskom Namjesništvu u Veneciji kao stručnjak za paleografiju u sudskim stvarima i u Državnom računovodstvu. Tu se i izvježbao u struci.

[Kada je god. 1863. reorganiziran Archivio Generale, Cecchetti preuzima u njemu upravu historijsko-diplomatičkog odjela i predavanja iz mletačke povijesti. Ovdje ubrzo upoznaje u dubinu sve pohranjene fondove i daje na svjetlo brojne radove iz historije.

God. 1866. Cecchetti se oštro opro carskom nalogu, da se najdragocjeniji dokumenti iz Generalnog arhiva u Veneciji prenesu u Beč i zbog toga je bio maltretiran; godinu dana nakon toga dobio je satisfakciju i pošao u Beč kao član komisije za restituciju dokumenata.

Iza smrti Teodora Toderinija 1876. god. Cecchetti postaje direktor i soprintendente mletačkih arhiva. Kao direktor nastavio je s izdavanjem **Statistica dell'Archivio di Venezia nel decennio 1866-1875**, i tome dodaje nastavak za petogodište 1876-1880., u kojima se odražavaju ogromni radovi na sređivanju arhivske građe i njenom proučavanju kroz navedenih 15 godina.

Kao soprintendente nad svim arhivima u pokrajini brine se da u svaki od njih zađe u inspekciju koji od njegovih suradnika i da dađe upute za sređivanje građe, škartiranje i čuvanje historijski vrijedne građe i konačno je pristupio generalnom popisu svih arhivskih fondova u provinciji. Zbog pomanjkanja sredstva za slanje arhivskih stručnjaka na teren popisi su obavljani preko anketnih formulara. Rezultat je te ankete bila publikacija od tri sveska pod naslovom **Statistica degli Archivi della Regione Veneta**. Međutim anketa je bila vrlo slabo provedena, pa tako i publikacija odaje svu slabost ankete i odražava vrlo nesolidnu sliku o stanju arhiva u pokrajini Veneciji iz toga doba.

U to je vrijeme formiran uz Paleografsku školu i **Museo paleografico della Regione Veneta**, u kome su bili sakupljeni i pohranjeni pečati, otisci natpisa i grbovi. Ali i ovaj je bio kratka vijeka, jer je bio ubrzo rasformiran iz potrebe da se dokumenti vrate natrag na svoje mjesto.

Cecchettijeva djelatnost nije se ipak iscrpljivala u uobičajenim poslovima i izdavanju statistika. Prema kraju njegove karijere činovnici eksperti su već bili završili čitanje i transkripciju oštećenih i izbljedjelih serija izvještaja glavnog pomorskog kapetana (Capitano Generale da Mar) i ambasadora iz raznih zemalja, regeste brojnih drugih fondova kao i njihov skedarij. Međutim bio je to posao obavljen na brzinu, a brzina se rijetko gdje tako oštro osvećuje kao na polju arhivističkih radova. Sređivanja i inventari kao i čitanje bili su u kratko vrijeme obavljani, pa su tako ispali vrlo nesolidni. Inventari su sadržavali gole naslove busta, a da se nije često vodilo računa o tome, da li sadržina busta odgovara naslovima. Nedostajala su objašnjenja i bilješke o djelatnosti ureda, o njihovim zadacima koje je ured imao izvršiti, o specifičnim atribucijama i promjenama ureda. Pri uređivanju fondova pazilo se na logični red prema subjektivnim kriterijima i apriorističkim shemama. U cijeloj je toj djelatnosti uglavnom prevladavala empirija. Međutim tu žurbu u radu treba objasniti neodloživom potrebom, da se u tom ogromnom arhivskom materijalu uspostavi kakav takav red i da se može početi raditi na njemu.

Arhivističke koncepcije Bartolomea Cecchettija treba povezati sa stanjem arhiva na području Mletačke provincije u vrijeme pada Venecije i u prvoj polovici 19. st. Republika je imala vrlo složenu administraciju s brojnim uredima i nadležnostima, koji su čuvali svoje arhive u vlastitim zgradama. Tako je arhivska građa bila raspršena na sve strane pod paskom stotinjak arhivista, koji nisu radili u jednom zajedničkom arhivu prema zajedničkim normama i pod zajedničkim vodstvom. Svaki je radio na svoju ruku i uređivao fondove prema vlastitoj uvidavnosti dijeleći ih na rubrike prema materiji. Zato se Cecchetti i prihvatio sistema rubrika i indeksa po abecedi. On preporučuje podjelu arhiva na političke i administrativne. Prema njemu postoje dva načina sređivanja fondova: stvarni i znanstveni. Stvarni može biti i znanstveni, ako se vodi računa o posebnom redu koji odgovara raznim granama znanosti. Tamo gdje nema znanstvenog reda, treba rasporediti građu prema naravnom i primitivnom redu. U tom će se slučaju do znanstvenog reda doći preko napose izrađenih registara.

Pri sređivanju bilo kojeg starog arhiva — prema Cecchettiju — treba sačuvati stari poredak i treba se ravnati prema kriterijima kojih se držao i prvobitni arhivar. Čim se dirne u stari poredak fonda, beskorisni postaju rubrike, indeksi i pomoćni repertoriji izrađeni od prvog arhivara, a ovi su bili izrađeni upravo zato da posluže snalaženju u građi i pronalaženju spisa. Dirnuti u stari poredak dopušteno je samo onda ako se pronade bolji red koji će ga zamijeniti. Na taj način Cecchetti ne stoji apsolutno na stajalištu očuvanja starog reda, kao na pr. Ronchini, nego je postao pristaša praktičnog alfabetskog sistema.

Na jugu Italije, u Palermu na Siciliji, istakao se na polju arhivistike **Isidoro Carini** (17). Rodio se god. 1843. u Palermu. Izrana se posvetio svećeničkom zvanju i god. 1868. postao kanonik katedrale u Palermu. Četiri godine prije toga bio je dobio mjesto arhiviste u Državnom arhivu u Palermu. Istaknutu je ulogu Carini odigrao u osnivanju **Archivio Storico Siciliano** god. 1872. i dvije godine zatim u osnivanju **Società Siciliana per la Storia Patria**. Pošto se istakao u paleografiji i arhivistici, izbor je pao na njega da naslijedi glasovitog Salvatora Cusu na sveučilišnoj katedri iz paleografije i diplomatike. U svojim je predavanjima osobitu pažnju posvetio materiji za pisanje koja se upotreb-

ljavala na Siciliji, i problemu purpurne boje u diplomaciji, koja je služila kao podloga zlatu pri slikanju.

Iz njegove izdavačke djelatnosti treba navesti njegovu suradnju sa Salvatorom Cusom u izdavanju djela **I diplomati Greci ed Arabi in Sicilia**. U povodu 600-godišnjice Sicilske večeri Carini je dobio zadatak da istraži isprave u vezi s tim pitanjem koje su se nalazile u Španiji, otkuda je Carini donio dragocjenu zbirku dokumenata, koji su onda bili objelodanjeni od strane Sicilskog društva za domaću historiju.

Stekavši glas istaknutog arhiviste i historičara, Carini je god. 1884. savjetovao papi Leonu XII da otvori Vatikanske arhive učenjacima, što je ovaj i učinio i pozvao u Rim Carinija. On je tom prilikom imenovao Carinija za podarhivistu Sv. Stolice i konzultora kardinalske komisije za povijesne studije. Carini je na papin poziv napustio sveučilišnu katedru u Palermu.

Iste je godine papa osnovao Školu za paleografiju, diplomatiku i historijsku kritiku pri Vatikanskom arhivu povjerivši katedru Cariniju. Njegova su predavanja na toj katedri doživjela četiri izdanja. 1889. imenova papa Carinija za prvoga kustosa i prefekta Vatikanske biblioteke davši mu ujedno kanonikat u bazilici sv. Petra i ostavivši mu pri tom položaj profesora u Vatikanskoj školi za paleografiju. U Rimu je Carini postao predsjednik **Società romana per gli studi biblici** i sastavio **Spicilegio Vaticano** (1888).

U politici je bio lični prijatelj Francesca Crispija i kao takav posrednik između Sv. Stolice i talijanske vlade u rješavanju raznih pitanja crkvene politike zauzimajući se za izmirenje između crkve i države. Prilikom seljačkog ustanka na Siciliji iz toga doba Carini je javno u štampi izražavao simpatije za pobunjenike i opravdavao njihov stav.

Na koncu god. 1894. dao je demisiju na svoj položaj u Vatikanu zbog teškog incidenta u kome je nestao jedan stari kodeks nesarom njegova podložnog personala i zbog pretjerane povjerljivosti Carinijeve prema ljudima. I tako su zadnje godine njegova života bile ispunjene gorčinom i razočaranjem. Njegova je slavna karijera u svom najvećem usponu bila naglo i prisilno zaustavljena i prekinuta.

Eugenio Casanova (1867-1951) (18) jedna od najreprezentativnijih figura evropske arhivistike ne pripada ni jednom arhivističkom centru Italije — on ih svojom sveobuhvatnošću u djelovanju i koncepcijama sve u jedno ujedinjuje i zahvaća. Rođen je u Torinu, a podrijetlom iz Pavije, odgojen je u garibaldinskoj Nizzi. God. 1886. ušao je u Arhiv u Firenci te se formirao pored čuvenog maestra talijanske paleografije Cesare Paolija, historičara umjetnosti Gaetana Milanesija, arhiviste Alessandra Girardija i Cesara Gaustija. Od ljudi izvan Arhiva na njegov su intelektualni razvoj djelovali osobito Pasquale Villari i Michiele Amari.

Casanova se svojim ozbiljnim radom ubrzo istakao u ediciji **Archivio storico italiano**. Bio je direktor Arhiva u Sieni i Torinu, a otuda ga je predsjednik vlade Giovanni Giolitti poslao za soprintendenta u Grande Archivio u Napulju. Otuda je došao u Rim, gdje je god. 1933. zaključio svoju službu, ali ne i svoju karijeru.

Suradnja između Villarija i Casanove očitovala se pri sastavljanju priručnika pod naslovom **Manuale storico-archivistico** između god. 1906. i 1910. Taj priručnik predstavlja ustvari povijest magistratura, a imao je poslužiti arhivistima za pripremu ispita, tj. da pokaže sukcesivnu promjenu režima i njihovih uprava. Ali rijetko je koji arhiv onda u Italiji, osim onoga u Vene-

ciji, bio uređen prema paraleli između magistratura i historije. Na taj se je način Casanovin priručnik preobrazio u prvi praktični arhivistički vodič u Italiji i kao takav ostao je na vlasti u toj zemlji kroz 30 godina.

Casanova je prvi učinio talijansku arhivistiku nezavisnom od njemačke, koja je u njegovo doba dominirala u Evropi. On je prvi ukazao na to da su paleografija i diplomatika pomoćne nauke za arhivistiku, a da je arhivistika samostalna znanost, koja ima za predmet historiju institucija. Otada je nastala posebna talijanska škola arhivistike. Na taj je način Casanova ujedno riješio i pitanje pripreme budućih arhivista i tačno odredio što za njih mora biti u prvom, a što u drugom planu Historiju pak institucija arhivista manje uči u školi, a više u samoj arhivskoj ustanovi na praktičnom radu. Tako je Casanova uspostavio znanstveno-eksperimentalnu metodu u pripremanju arhivista i tu je on nauku zastupao kao profesor arhivistike na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Rimu. Budući pak da se institucije osnivaju na pravu, to je Casanova svoju koncepciju arhivistike usko povezao s pravom.

On se istakao i na polju obrane teze o teritorijalnoj pripadnosti arhivske građe te se oštro usprotivio prodavanju arhiva porodice markiza Cosima i Averarda dei Medici Torna Quinci u Londonu podržavajući pravo revindikacije Italije na taj arhiv kao na jednu vrstu državnog dobra.

Koje mjesto zauzima Casanova u talijanskoj arhivistici? On spaja 19. i 20. st. Kultura pak historijsko-arhivistička u 19. i 20. st. nema isti karakter. Kronološki se 19. st. nastavlja do konca prvog svjetskog rata. 19. st. nazvano je stoljeće historije; na polju arhivistike stoljeće dokumenta, dakle stoljeće sistematizacije, pronalazanja, arhivističkog sređivanja. U prethodnom 18. st. arhivi su bili blago krzna, a u 19. st. oni postaju nacionalno blago i slobodno polje za znanstvena istraživanja. Učinjen je nagli skok — arhivi su od zatvorenih kasa postali otvorene ustanove pristupačne svima. U 20. st. arhiv biva shvaćen kao živi organizam koji se neprestano troši i hrani novom hranom, tj. prima u sebe nove fondove. U protivnom slučaju prijeto mu opasnost izumiranja. Arhiv se sada brine za svoje nasljednike, za generaciju, koja iza njega dolazi, kako bi je zaštitio i očuvao na životu.

God. 1914. Casanova pokreće dvomjesečni časopis **Gli archivi italiani**, rivista bimestrale di archivistica e di discipline ausiliarie. To je prvi talijanski arhivistički časopis. U njemu su surađivali brojni talijanski arhivisti i dali vrijedne radove iz ove struke. Međutim preko ovog časopisa Casanova je jasno istupio pred javnost sa svojim gledištem, koje arhivima daje širu funkciju nego što je uska kulturna i znanstvena domena. Prema njemu arhivi su ne samo znanstvene institucije nego i pravne i administrativne u skladu s rimskom ratio studiorum, u kojoj se juridično i znanstveno spaja u jedno i prisajedinjuje s klasičnom historijskom i literarnom erudicijom. To predstavlja arhivističku kulturu. Uzevši u obzir aktuelnu vrijednost arhiva preko njihove administrativne funkcije, Casanova pledira za to da arhivi pripadaju pod ministarstvo unutrašnjih poslova.

God. 1922. Casanova zaključuje prvu seriju časopisa **Gli archivi italiani** i počinje izdavati sve do god. 1933. novi časopis **Rassegna storica del Risorgimento**, u kome je svoje znanstvene interese sveo na jedan konkretan historijski problem.

Prvi časopis kronološki slijedi njegov traktat **Archivistica**, koja je u sebi apsorbirala sve suvremene priručnike. Iz njega se dade sastaviti arhivistička

doktrina i u njemu je sažeto sve što se moglo reći o arhivistici do god. 1928. Svojim je priručnikom Casanova dokazao da je arhivistika, kao rijetko koja druga struka, internacionalna. Dok su arhivi u 19. st. služili za dokumentiranje razloga buđenja pojedinih narodnosti, arhivistika za prvog svjetskog rata ide za tim da dokaže da razlozi i temelji kulture i težnje za socijalnom pravdom i jednakošću u svojoj historijskoj dokumentaciji ne poznaju nacionalnih granica.

Ovaj se udžbenik odlikuje zdravim rasuđivanjem te ima enciklopedijski karakter u struci i upozorava što sve obuhvaća: uredbe, zakone, pravo, historiju teorija, tehniku službi, zgrade, poznavanje arhivističke administracije, upoređivanje internacionalnih sistema itd. On je osobitu pažnju posvetio tehnici u službi arhivistike, kako bi se što bolje sačuvala arhivska građa, a u Rimu je organizirao laboratorij. Njegova koncepcija o internacionalnom obilježju arhivistike prešla je granice Italije, pa i Evrope, i odužila se autoru time što mu je ostavila ime poznato u cijelom suvremenom kulturnom svijetu.

U svom prošlom prikazu časopisa *Rassegna degli Archivi di Stato* (19) dao sam obradu talijanskog arhivističkog školstva općenito proisteklu iz pera Giorgia Ceccetija. U istom časopisu (20) Luigi Pagano dao je kratak historijat Škole za paleografiju, diplomatiku i arhivistiku pri Državnom arhivu u Palermu. Smatram da bih u ovom i onako tek vrlo djelomičnom prikazu historije talijanske arhivistike u 19. i 20. st. učinio veliki propust, ako bih izostavio osvrnuti se na Paganov historijat Arhivske škole u Palermu.

Katedra paleografije, diplomatike i arhivistike prvi je put osnovana pri Državnom arhivu u Palermu prije više od sto godina. Povod za njezino osnivanje dao je zaključak sicilskog parlamenta iz god. 1812, prema kojemu su se imali prikupiti svi stari spisi Sicilije na jedno mjesto i time se postavio temelj Državnom arhivu u Palermu god. 1843. Međutim, već god. 1818. bila je osnovana katedra za historiju i diplomatiku pri Generalnoj soprintendenci u Palermu. Prije toga ovaj je ambijent poznavao samo autodidakte u ovoj struci. Međutim imenovanju prvog profesora iz paleografije pristupilo se tek god. 1855. u osobi čuvenog orijentaliste **Salvatora Cuse**. Ovaj je već slijedeće godine bio zatražio od vlade da se počne publiciranje jednog Diplomatičkog zbornika i da se dodijeli posebna sala za predavanja.

1860. god. Sicilija je oslobođena od vlasti Burbona. Iste godine prodikator Mordini izdao je zakon o državnim školama. Članom 16. tog zakona uspostavljena je katedra za paleografiju i diplomatiku pri velikom Arhivu u Palermu u rang u sveučilišne katedre. Cusa je držao tu katedru do god. 1874, kad je prešao na katedru arapskog jezika i literature na Sveučilištu u Palermu.

Njegovi nasljednici i učenici barun **Raffaele Starabba** i svećenik **Isidoro Carini** predložili su Cusi osnivanje časopisa **Archivio Storico Siciliano**. Učitelj je s veseljem prihvatio inicijativu svojih učenika. Iste godine ovi su u okviru Škole za paleografiju u Palermu pokrenuli rečeni časopis, u kome su učestvovali najbraniji historičari Sicilije. Malo kasnije taj je časopis postao organ **Società Siciliana di Storia Patria**.

Cusu je naslijedio na toj katedri slavni historičar **Isidoro Carini**. Studiji su trajali dvije godine. Carini je pomagao Cusu u njegovoj publikaciji **Diplomi Greci e Arabi**. On se sam posvetio problemu materije za pisanje upotrebljavane na Siciliji i problemu purpurne boje u diplomatiki. Carini je odgojio čitavu klasu historičara južne Italije. 1884. god., na poziv pape Leona XIII, Carini

prelazi u Rim i pri Vatikanskom arhivu osniva katedru paleografije, diplomatičke i historijske kritike. Tu je sastavio svoje vrijedno djelo **Sommario di paleografia**.

Carinija je na katedri u Palermu naslijedio njegov kolega **Sarabba**, osnivač i direktor Historijskog arhiva u Palermu (Archivio Storico Siciliano). Od nje ga je kroz kratko vrijeme preuzeo katedru **Ferdinando Lionti** (1884-1885), koju je onda naslijedio Carinijev učenik **Giuseppe Cosentino**, i držao je sve do god. 1920. On je dobio i slobodnu docenturu iz paleografije na Sveučilištu u Palermu. Relativno je Cosentino malo pisao i izdavao, ali zato njegov opus predstavlja solidan doprinos talijanskoj historiografiji i arhivistici. Uz Cosentina se ističe njegov učenik **Carlo Alberto Garufi**, koji je na istoj katedri predavao diplomatiku 90-ih godina.

Cosentina je god. 1920. naslijedio **Socrate Chiaramonte** koji se je posvetio osobito proučavanju franačkog i karolinškog podrijetla normanskih spisa na Siciliji. Chiaramonta je na katedri naslijedio učeni Sicilijanac **Giuseppe La Matia**, vrlo plodan pisac koji se posvetio proučavanju Sicilije pod Aragoncima. La Matia je naslijedio god. 1933. Chiaramontov učenik **Emanuele Librino** za kratko vrijeme, a ovoga monsignor **Filippo Pottino**, iza kojega je god. 1954. umjesto samostalne katedre na Sveučilištu osnovana trogodišnja Škola za pomoćne historijske nauke pri Državnom arhivu u Palermu.

N. Čolak

BILJEŠKE

1) Rassegna degli Archivi di Stato (Rim 1955-1957). Arhivski vjesnik, Zagreb 1958, sv. I, str. 555-566.

2) L'Inaugurazione dell'Archivio di Stato di Cuneo (23 giugno 1957). Rassegna degli Archivi di Stato, Roma 1958., br. 1, str. 35 (ubuduće kraticom RAS). — Guido Bisori, L'Archivio di Stato di Cuneo e la celebrazione dell'assedio del 1557. I. m. str. 38-40 — L'inaugurazione della Sottosezione di Archivio di Stato di Prato. I. m. br. 2, str. 191-202. — Renato Lefevre, L'Archivio storico del Comune di Ariccia. I. m. br. 3, str. 371-381. — Giuseppe Plessi, Riordinamento e inventario della sezione storica dell'Archivio comunale di Bobbio. I. m. str. 381-392 — Alesandria Sisto, L'Archivio Scarampi-Tizzoni. I. m. str. 392-409. — Giuseppe Coniglio, Gli archivi dei monasteri soppressi napoletani nell'Archivio di Stato di Napoli. RAS 1959, br. 1, str. 103-148. — L'istituzione della Sottosezione di Archivio di Stato di Pescia. I. m. str. 148. — L'inaugurazione della nuova sede dell' Archivio di Stato di Ravenna. I. m. br. 2, str. 171-181 — Giuseppe Plessi, Vicende e consistenza dell' Archivio di Stato di Ravenna. I. m. br. 2., str. 181-189. — Elio Lodolini, Problemi e soluzioni per la creazione di un Archivio di Stato (Ascoli Piceno). I. m. str. 197-274. — L'Istituzione di sei Archivi di Stato (Asti, Bergamo, Nuoro, Pavia, Sassari, Viterbo). I. m. str. 274-276.

3) Carmelo Trasselli, La lettura dei microfilm. RAS 1957, br. 3, str. 334-337. — Pierre Durye, Les nouveaux rayonnages mobiles du type «dense» oux «compact» aux Archives Nationales de France. RAS 1958, br. 2., str. 223-227. — Lamberto Bravi, L'impiego delle materie plastiche nella lotta antitermitica. I. m. br. 3., str. 349-362.

4) Letterio Briguglio, Sul concetto di archivio. RAS 1958, br. 3, str. 287-308. — Elio Lodolini, Identificazione dell'archivio. I. m. str. 308-324. — Arnaldo D'Addario, Una relazione generale sullo stato degli archivi toscani prima del riordinamento bonainiano. I. m. str. 362-371. — Giuliana Cantucci Giannelli, La condizione giuridica degli archivi ecclesiastici nel diritto dello Stato in Italia. RAS 1959, br. 1, str. 53-85.

5) Francesco Loddo-Canepa, Documenti gravemente sospetti nei registri dell'Archivio di Stato di Cagliari. RAS 1957, br. 3, str. 337-349. — Catello Salvati, La funzione del Catasto onciario nel sistema tributario napoletano ed il valore del oncia. I. m. str. 349-360. — Antonio Saladino, Aspetti del problema per la ricerca delle fonti per la storia della riforma amministrativa in Napoli durante il Decennio francese. RAS 1958, br. 2, str. 227-245. — Marcello Del Pizzo, Le «Carte di corredo» di alcune serie di atti della Repubblica Fiorentina. I. m. str. 245-277.

6) Alessandro Pratesi, Una questione di metodo: l'edizione delle fonti documentarie. RAS 1957, br. 3, str. 312-334.

7) Francesco Loddo-Canepa, v. bilj. 5. — Antonio Saladino, v. bilj. 5 i Marcello del Pizzo, 1 m.

- 8) Giuseppe Coniglio, v. bilj. 2.
- 9) Il VII Congresso Nazionale Archivistico Italiano (Perugia, 3-6 ottobre 1957). RAS 1958, br. 1, str. 42-79. — Il I Convegno degli Archivisti ecclesiastici (Roma, 5-6 novembre 1957). I. m. str. 140-158. — Problemi archivistici al Primo Convegno dei Bibliotecari e degli Amministratori degli Enti locali di Bologna, della Romagna e delle Marche (Ancona, 5-7 maggio 1958). RAS 1958, br. 2, str. 277-278. — Aldo Caserta Il secondo Convegno degli Archivisti ecclesiastici (Milano, 8-12 settembre 1958). RAS 1959, br. 1, str. 39-53.
- 9a) U ovom prikazu talijanskih arhivista manje sam pažnju posvetio njihovom životu i bibliografskim podacima, jer ih smatram manje važnima i interesantnima za našu znanstvenu javnost. Naprotiv, nastojao sam biti iscrpniji u prikazivanju njihova djelovanja kao arhivista i znanstvenih radnika i u iznošenju njihovih koncepcija o raznim problemima iz arhivistike i historije, jer iz njihova rada na znanstvenom i stručnom polju i iz njihovih znanstvenih i stručnih koncepcija imamo šta i naučiti.
- 10) Antonio Panella, Francesco Bonaini (con Bibliografia di Guido Pampaloni). RAS 1957, br. 2, str. 181-203.
- 11) Ettore Falconi, Amadio Ronchini. Note di archivistica e saggio bibliografico. I. m. str. 276-285.
- 12) Giampiero Carocci, Salvatore Bongi. I. m. str. 203-211.
- 13) Giovanni Cecchini, Luciano Banchi. I. m. str. 175-181. Cecchini na kraju navodi obilnu Banchijevu bibliografiju.
- 14) Domenico Corsi, Eugenio Lazzareschi. I. m. str. 267-276.
- 15) Upor. Sforza G., L. A. Muratori e la Repubblica di Lucca u Memorie della R. Accademia delle scienze di Torino, serija II, t. LVII, str. 227. i d.
- 16) Salvatore Carbone, Bartolomeo Cecchetti e l'Archivio di Stato di Venezia. RAS 1957, br. 2, str. 243-267.
- 17) Emanuele Librino, Un illustre Archivista siciliano: Isidoro Carini. I. m. str. 211-220.
- 18) Armando Ladolini, Un sessantennio di archivistica nell' opera di Eugenio Casanova. I. m. str. 220-243.